

ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR TIPOLOGIYASI

Jo'raxo'jayev Muhammadazizxo'ja Xalilxo'ja o'g'li

“Maktabgacha ta’lim” fakulteti Andijon Davlat Pedagogika Instituti
“Maktabgacha ta’lim” kafedrası o’qituvchisi: “Logopediya” 1-bosqich 101-guruh talabasi
Murodova Muattaroy Davronbek qizi

Annotatsiya: Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning kasallik tarixi. Karlar va qisman kar bo'lib qolgan bolalar eshitishda nuqsoni bor bolalarning nutqini rivojlantirish chora tadbirlari.

daktil nutq, tafakkur, anomaliya, anomal bolalar, sezgi, vizual idrok, teri sezgisi, surdapedagogika, psixologik.

Eshitish va nutqning o'zaro ta'sirini psixologik o'rganish asosiga qurilgan. Tasnifning nazariy asosini eshitish analizatorida buzilishlar bolgan bola rivojlanishining o'ziga xosligini belgilaydigan qoidalar sanaladi.

1 Bolaning eshitish analizatori buzilishini kattalardagi shu kabi nuqsondan keskin tavofutlari bilan baholash zarur.

2 Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolaning rivojlanishini to'g'ri tushunish uchun nutqni mustaqil egallash imkoniyatini hisobga olish muhim.

3 R.M.Boskis bolada eshitishning yetarli emasligini eshitishning shu kabi buzilishida nutqning rivojlanganlik darajasi nuqtaiy nazaridan baholaydi.

R.M.Boskis tomonidan ishlab chiqilgan eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning pedagogik tasnifi eshitish analizatori funksiyasida og'ishlar bo'lgan bolalar rivojlanishining o'ziga xosligini xisobga oladigan mezonlar asosiga qurilgan. M.R.Boskis eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning 2 asosiy guruhini ajratadi: karlar va zaif eshituvchilar.

Karlar guruhiga tug'ma yoki ortirilgan karlik natijasida og'zaki nutqni mustaqil egallay olmaydigan bolalar kiradi. Zaif eshituvchi bolalar toifasida eshitishning pasayishi kuzatiladigan, biroq nutqining (loaqaq minimal) rivojlanishi mumkin bo'lgan bolalarni kiritishadi. Nutqiy rivojlanishga bog'liq ravishda zaif eshituvchi bolalarning 2 guruhi farqlanadi:

kichik nuqsonlarga (tovush) talaffuzi buzilishlari nutqning gramatik qurilishida buzilishlari ega bo'lgan nisbatan rivojlangan nutqni egallaydigan bolalar.

-nutqning funksiya rivojlanishida jiddiy kamchiliklar (jummlar qisqa, noto'g'ri qurilgan, ayrim so'zlar juda qo'pol tarzda buzilgan bolalar.

Kar bolalarni ham nuqsonning yuzaga kelish vaqtiga nisbatan 2 guruhga bo'lishadi

-eshitishni hayotinig 1- va 2- yilida yo'qotgan yoki kar tug'ilgan bolalar

-keyin kar bo'lib qolgan bolalar yani eshitishni 3-4 yoshida yoki undan keyin yo'qotgan, karlik ancha keyin yuzaga kelgani sababli nutqni saqlab qolgan bolalar.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda eshituv sezgisi mavjud emas degan fikr noto'g'ridir yangi okustik apparatlar yordamida o'tkazilgan tatqiqotlar natijalari ko'rsatishicha eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning 40% da eshituv sezgisi qoldiqlari mavjudligini ko'rsatdi. Kar bolada eshituv sezgisi va idrokinig yo'qolishi sababli ko'ruv sezgisi va idroki va asosi o'rin tuta boshlaydi. Kar bolalar ko'ruv analizatori atrofda olamni anglashda asosiy ahamiyatga ega bo'ladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalardagi ko'ruv sezgi va idroki eshituvchi bolalar darajasida bo'lish L.V.Zankov, I.M.Solovyov, K.I.Veretskiy tatqiqotlarida dalillangan.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning eshituv sezgisiga qaraganda ko'ruv sezgisining ustunligi, harakat sezgisining teretaktik sezgilarining faolligi kuzatiladi. Eshituvchi bolalar karlarga nisbatan yashil, siyoh rang, qizil, sabzi ranglarni ko'p almashtiradilar. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ranglarni nozik farqlaydilar L.V.Zankov va I.M.Soloyov takitlashicha eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar chizgan rasmlarida eshituvchi bolalar chizgan rasmlariga nisbatan ko'p detal va qismlar qamrab olingan bo'ladi. Kar va eshituvchi bolalar rasmlari taqqoslanganda eshituvchi bolalar

rasmlarida predmentklarni muhim qismlarini tasvirlarda mavjud emasligi ko'rinadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar rasmlarida bunday kamchiliklar kam bo'ladi, lekin ular fazoviy munosabatlar ifodalangan rasmlarni qiyinchilik bilan chizadilar. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda eshituvchi bolalarga nisbatan ko'ruv sezgisi ustun degan xulosaga olib kelmaydi, deb etirof etadi. Eshitishda nuqson bo'lgan bolalarni nutqi shakllanishida ko'ruv idroki katta. ahamiyatga egadir. Eshituvchi bola eshituv va ko'ruv sezgisi va idrokiga tayanib gapirishni o'rganadi. Eshituv sezgisini yo'qotish bilan eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda ko'ruv sezgisi faollashadi, o'tkirlanadi. Ko'ruv idrokidan tashqari anglash jarayonida hidlash va harakat sezgilari ham muhim o'ringa egadir.

Eshituv analizatori funksiyasining buzilishida nutqi harakatlar aniqligi differensiyalanganligi buziladi. I.M.Solovyov va boshqa omillar takidlashicha eshituvning yoqotilishini nafaqat artikul apparat sezgisi balki nafas olish apparatining harakat sezgisi ham salbiy tasir krsatadi. Chunonchi mimika daktilologiya kabi nutq shakllari harakat va ko'ruv sezgilari asosida shakllanadi. Teri sezgilari taktil va temperatura sezgilarini qamrab oladi. Ular birligi predmet uning shakli, kattaligini ifodalovchi materiallarni anglash imkonini beradi. Bu sezgilari retseptorlari barmoq uchlarida til uchida joylashgan bo'ladi. Sezgilar faol faoliyatni talab etadi va retseptorlarni tasirlovchi bilan kantakti davomida yuzaga keladi. Teri sezgilari, idrok boshqalar bilan birga predmetni to'liq idrok etishda yordam beradi. Nutqi mavjud bo'lmagan eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limning boshlang'ich bosqichlarida idrok etilganini umumlashtirish va sintezlashda, tasniflashda qiyinchilik sezadilar (Masalan: boshlang'ich sinfdagi eshitishda nuqsoni bo'lgan bolaga qizil qalamni ko'rsatib, bu nima deb savol berilganda, u qizil deb javob beradi). Bu rang va predmet tushunchasi bola idrokida yetarli darajada taqsimlanmaganligidan dalolat beradi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning tekshiruv usullari N.A.Rau tomonidan ishlab chiqilgan. Rau bolalalarni eshituv holatiga ko'ra ikkita toifaga bo'ladi: karsoqov va zaif eshituvchi bolalar. Rau kar va zaif eshituvchi bolalar bilan ular nutqini saqlab qolish niyatida labdan o'qishga o'rgatish va savodini chiqarish uchun ma'lum korreksionlar kerakligini ta'kidlaydi.

Eshitish qobiliyati pasayishining ikki turi farqlanadi, ya'ni kar-soqovlik va zaif eshitish. Zaif eshituvchi bolalarda nutqni idrok qilish va qabul qilishda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Ammo, eshitishdan foydalanib cheklangan miqdorda bo'lsa ham so'z zahirasini to'plash mumkin. Eshitish holatining pasayishi karlik darajasida bo'lsa, nutqni tabiiy o'rganishning imkoniyati bo'lmaydi. Eshitish qobiliyatining pasayishi bolaning umumiy va psixik rivojlanishiga, eng asosiysi nutqining shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Eshitmaydigan va zaif eshituvchi bola maxsus o'rgatib borilmasa, u gapira olmaydi, atrofdegilar bilan muomalada esa chegaralangan miqdordagi imo-ishoralardan foydalanadi. Zaif eshituvchi bolala^a ta'lim berish uchun maxsus shart-sharoitlar yaratilishi kerak, ya'ni ular maxsus bog'cha va maktablar^a maxsus dasto va darsliklar asosida o'qitilishi va tartiyalanishi zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Maxsus pedagogika (Mutaxassislika kirish) Xamidova M. Toshkent. Fan va texnologiya. O'quv qo'llanma
2. Pulatova P.M. va boshqalar. Maxsus pedagogika. T.: Fan va texnologiyalari, 2014
3. X. V. Muxamedov, "Defektologiya asoslari", Toshkent, 2020.
4. D. A. Belkin, "Surdopedagogika", Moskva, 2018